

УДК 342.7

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ
ЕВТАНАЗІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

**CONSTITUTIONAL AND LEGAL FORM
OF EUTHANASIA IN FOREIGN COUNTRIES**

Громовчук М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Автор статті розглянув новітні підходи щодо прав людини та механізму їх реалізації. Звертається увага на одне з прав четвертого покоління – право на евтаназію. Досліджено історичний розвиток і конституційно-правове закріплення евтаназії в зарубіжних країнах.

Ключові слова: евтаназія, добровільна евтаназія, асистована смерть, пасивна евтаназія, активна евтаназія.

Автор статьи рассмотрел новейшие подходы к правам человека и механизма их реализации. Обращается внимание на одно из прав четвертого поколения – право на эвтаназию. Исследованы историческое развитие и конституционно-правовое закрепление эвтаназии в зарубежных странах.

Ключевые слова: эвтаназия, добровольная эвтаназия, ассистированная смерть, пассивная эвтаназия, активная эвтаназия.

The article discussed the latest approaches to human rights and mechanisms for their implementation. Attention is drawn to one of the fourth generation of rights – the right to euthanasia. Studies the historical development and the constitutional and legal form of euthanasia in foreign countries.

Key words: euthanasia, voluntary euthanasia, assisted death, passive euthanasia, active euthanasia.

Право на життя – це природне право, закріплене в численних міжнародно-правових документах, зокрема в Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини та основних свобод; Міжнародному пакті про громадянські та політичні

права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про права дитини, а також в Основному законі держави України – Конституції України, яка у статті 27 передбачає, що кожна людина має невід’ємне право на життя і ніхто

не може бути свавільно позбавлений життя [1]. Це право віднесено до прав першого покоління та є основою всіх інших прав людини. Наукові відкриття в галузі генетики, мікробіології та медицини спричинили становлення четвертого покоління прав людини, в систему якого серед таких прав, як право жінки на штучне запліднення, виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини зі стовбурових клітин та ряд ін., увійшло і право людини на штучну смерть, тобто право на евтаназію. З огляду на це виникає певний правовий конфлікт між правом людини на життя та правом на евтаназію. Проте такі науковці, як А. Коні, Н. Маклеїн, Г. Романовський, М. Малейна, вважають, що право на евтаназію є наслідком права на життя.

Дослідженням питання евтаназії займалися Н.М. Борисович, Г.В. Губенко, О. Домбровська, Г. Бейгер, О.С Котуха.

Мета статті – на підставі дослідженої навчальної та наукової літератури, на основі системного аналізу нормативно-правових актів та практики їх застосування проаналізувати погляди вчених щодо проблем життя та смерті, дослідити досвід правового регулювання евтаназії в зарубіжних країнах.

Евтаназія в перекладі з грецької – «добра, легка смерть» (від грец. «ευ» – добрий і «θάνατος» – смерть). Уперше цей термін вжив англійський філософ Френсіс Бекон у своїй праці *Advancement of Learning* [2, с. 122].

Якщо брати до уваги словник Оксфордського університету, то він трактує термін «евтаназія» троїсто: по-перше, це спокійна, легка смерть; по-друге – засіб, необхідний для її досягнення; по-третє – дії (бездіяльність), необхідні для здійснення такої смерті [3]. Спираючись на зарубіжні тлумачення, українські дослідники

висловили власне трактування цього поняття. Так, на думку М. Чорнобрового, Р. Стефанчук та С. Лозінської, евтаназією слід вважати свідомо та умисно вчинювані діяння медичного працівника, які спрямовані на припинення нестерпних фізичних чи психічних страждань пацієнта та здійснюються за неодноразовим та однозначним проханням пацієнта чи його законного представника, які є повністю, об'єктивно та своєчасно інформовані про наслідки такого втручання, з метою припинення цих страждань, що має результатом смерть пацієнта [3]. У Польщі, як і в Україні, евтаназія заборонена і визначається як «зумовлене співчуттям убивство людини, яка страждає від невиліковної хвороби» [4, с. 165]. Польське законодавство визначає евтаназію як вбивство людини на її прохання під впливом співчуття [5].

Деякі елементи евтаназії вчені знаходять з давніх-давен. Так, ще у Спарті були задокументовані акти вбивства новонароджених хворих і немічних немовлят шляхом скидання немовляти зі скали або залишення їх в віддалених місцях від міста для поживи хижим звірям, а також схиляння до самогубства людей старше 60 років. Також у *Законах 12 таблиць* було закріплено, що лікар мав право позбавляти права на життя неповноцінних новонароджених [2, с. 123].

Масовим явищем евтаназія стала в часи гітлерівської Німеччини. У 1935 році в Німеччині видали працю *Darfst oder Tod*, у якій проголошується, що евтаназія є не шляхом до полегшення страждань безнадійно хворого, а способом економії ресурсів держави на непрацездатних. 1 вересня 1939 р. Гітлер підписав наказ про початок операції «Евтаназія» (проведено евтаназію 275 тисячам німцям), котра поступово перейшла в один із

найбільших злочинів людства. Таким чином, смерть із милосердя перетворилася на спосіб знищення в'язнів концентраційних таборів [6, с. 122].

У сучасній літературі виділяють різні види еутаназії. Залежно від характеру дій, спрямованих на здійснення еутаназії, розрізняють дві форми: активну та пасивну. Активна еутаназія – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини згідно з її проханням із метою позбавлення тяжких страждань. Активна еутаназія може бути здійснена також спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби, призначені лікарем, які є необхідними для настання смерті). Пасивна (негативна) еутаназія – це незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя важко хворого пацієнта, за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання [7, с. 199].

Але основним предметом дискусії стала еутаназія активна. Активна еутаназія може виражатися у таких формах, як: «вбивство з милосердя» – має місце, коли лікар, усвідомлюючи страждання невиліковно хворого пацієнта, вводить йому надмірну дозу знеболювального препарату, внаслідок чого настає смерть хворого; «самовбивство за допомогою лікаря» відбувається, коли лікар допомагає безнадійно хворій людині покінчити життя самогубством [8]. Третя форма еутаназії, самогубство, відбувається без допомоги лікаря, пацієнт сам включає пристрій, який приводить його до швидкої та безболісної смерті. Проте, на нашу думку, не слід самогубство відносити до еутаназії, оскільки в цьому разі виникатиме безліч запитань, які впливатимуть із норм кримінального законодавства.

В Україні будь-яка форма вчинення еутаназії є незаконною, однак це зовсім не зменшує актуальності цієї невирішеної наукової проблеми. Так, Цивільним Кодексом України в ч. 4 ст. 281 заборонено задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя [9]. Стаття 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який перебуває в критичному для життя стані. Пункт 2 ст. 52 забороняє пасивну еутаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну еутаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення еутаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [10].

У Європі активна еутаназія дозволена у трьох країнах: Нідерландах із 2002 року, Бельгії з 2002 року та Люксембурзі з 2009 року, а також у швейцарському кантоні Цюрих із 2011 року [11, с. 22].

2 квітня 2002 року за Законом Королівства Нідерландів «Про припинення життя за бажанням чи допомогу в самогубстві» закріплено право на здійснення асистованого суїциду та еутаназії. Відповідно до цього закону самостійно розпоряджатися завершенням свого життя мають право особи, які досягли 16 років. Для фізичних осіб віком 12 до 16 років для здійснення цього акту необхідною є згода батьків чи інших законних представників. Лікар, який здійснює еутаназію, повинен бути впевнений у тому, що прохання хворого є самостійним, багаторазово повторюваним та усвідомленим, а страждання особи, які вона відчуває, – тривалими й нестерпними. Окрім цього, обов'язковим є інформування пацієнта про його стан

і перспективи видужання. Рішення про здійснення евтаназії приймається колегіально з урахуванням окремих думок. Слід зазначити, що пацієнти з інших країн не можуть приїжджати до Нідерландів для здійснення евтаназії, це заборонено законом. Ця заборона пояснюється тим, що між лікарем і пацієнтом повинні бути довірчі стосунки [7, с. 199].

У Нідерландах евтаназія може використовуватися, тільки якщо одночасно дотримуються такі умови: страждання пацієнта нестерпне, і немає ніяких шансів на поліпшення стану пацієнта; запит на евтаназію пацієнта має бути добровільним і протягом певного часу не може бути виконаний на випадок, якщо людина перебуває під впливом наркотиків або під впливом інших людей, страждає від психічного розладу; пацієнт повинен бути повністю обізнаний про свій стан, прогноз і свої права; має ознайомитися хоча б один незалежний лікар, який повинен підтвердити стан здоров'я пацієнта (на практиці здебільшого це два лікарі); евтаназія повинна бути виконана медичним способом лікарем або пацієнтом в присутності лікаря. Таким чином, Нідерланди стали першою країною, що легалізувала евтаназію дітей шляхом встановлення мінімального віку з 12 років; другою країною стала Бельгія. У законодавстві Бельгії порядок здійснення евтаназії є аналогічним до законодавства Нідерландів, але збільшений віковий бар'єр до 18 років. Пасивна евтаназія є легальною у Швеції, Фінляндії й Франції [7, с. 123].

Цікавою є ситуація у Швейцарії, де формально евтаназія заборонена, проте існує фактичний дозвіл у ст. 115 Кримінального кодексу Швейцарської Конфедерації на надання допомоги в акті самогубства, якщо це не переслідує особистих корисних

цілей. Таким чином, для здійснення евтаназії особа з медичним висновком про те, що хвороба є невиліковною і призведе до її смерті, звертається до спеціалізованого закладу, який допомагає здійснити їй самогубство. Швейцарія – це єдина країна в світі, де евтаназія не заборонена навіть стосовно іноземних осіб [12]. Таким способом у цій країні йдуть із життя понад 100 осіб на рік.

У рішеннях Європейського суду з прав людини в усіх розглянутих ним справах був зроблений акцент саме на обов'язку захисту життя громадян державою. Кількість справ, розглянутих Європейським судом з прав людини, є невеликою. Відомі такі з них, як «Мануела Санлес проти Іспанії», «Прітті проти Сполученого Королівства», «Кох проти Німеччини», «Хаас проти Швейцарії» [13; 14; 15; 16].

Проблема життя і смерті серед дітей у Європі має особливе значення в контексті закону про евтаназію дітей, який 13 лютого 2014 року ухвалив Парламент Бельгії. Бельгійський король Філіп I Кобург підписав його 3 березня 2014 року, незважаючи на петицію проти легалізації евтаназії, підписану більш ніж 200 000 осіб із 20 європейських країн, Закон є поправкою до закону 2002 року про евтаназію дорослих осіб, він поширив свою дію на дітей без вікових обмежень [17]. Обґрунтуванням для використання т. зв. доброї смерті щодо дітей повинен бути нестерпний і нездоланий біль дитини в термінальній стадії захворювання. Для проведення дитячої евтаназії на додаток до прохання дитини необхідна згода обох батьків, згода відповідної команди лікарів і думка психолога та психіатра, які підтверджують, що дитина усвідомлює, що таке евтаназія, і розуміє наслідки свого рішення. На практиці це озна-

чає, що рішення про бажання звести рахунки з життям, прийняте неповнолітньою дитиною, має бути оцінене психологом щодо його усвідомлення дитиною. Звідси випливає, що закон відповідно до його положень не може застосовуватися до немовлят і дітей, психічно хворих [18, с. 49].

Перший у світі Закон «Про право людини на смерть» було ухвалено після довгих обговорень на референдумах у 1977 р. у штаті Каліфорнія. Відповідно до цього Закону невиліковно хвора особа має право на відключення реанімаційної апаратури, оформивши відповідний документ, що засвідчує таке її бажання [19, с. 115].

Проте сьогодні питання евтаназії доходить до абсурду. Так, як повідомили 13 жовтня 2016 р. в нідерландських ЗМІ міністр охорони здоров'я Едіт Схіпперс та міністр безпеки та правосуддя Арта ван дер Стера, в Нідерландах законодавці планують видати законопроект, за яким дозвіл на евтаназію зможуть отримати не тільки невиліковно хворі особи, але й всі ті, хто вважає, що «їх життя закінчене». Законопроект планується детально доопрацювати до кінця 2017 р. спільно з лікарями та спеціалістами з етики.

Питання евтаназії в Нідерландах набуло резонансу ще в червні 1994 р., коли Верховний Суд Нідерландів розглядав справу психіатра Баудвейна Шабо, який допоміг піти з життя 50-річній жінці, що не була невиліковно хворою і не страждала від фізичного болю, вона просто перебувала в стані депресії. Однак це не завадило суду вперше виправдати те, що раніше вважалось злочином [19, с. 115]. Отже, як бачимо, прослідковується нездорова тенденція, за якою законодавство Нідерландів перейшло від евтаназії для

невиліковно хворих до евтаназії для фізично здорових людей, від евтаназії при фізичних захворюваннях до евтаназії при психічних розладах, від добровільної евтаназії до примусової. У деяких випадках право на смерть непомітно для хворих перетворилося на обов'язок померти.

Висновки. Проблема евтаназії є однією з найактуальніших проблем, що постали перед людством в XXI столітті. Незважаючи на жваві дискусії медиків, мікробіологів, юристів та ін., воно залишиться невирішеним ще тривалий час. Питання легалізації евтаназії – це, безперечно, питання суспільного характеру.

З урахуванням проведеного нами дослідження, *по-перше*, ми вважаємо, що це право суперечить праву людини на життя, тому замість просування евтаназії як методу вирішення проблем держава повинна зосередити зусилля фахівців на пошуках шляхів скорочення смертності та забезпечення гідного життя, навіть в умовах невиліковних хвороб. Зокрема, якісне надання «паліативної допомоги» допомогло б вирішити цілий ряд проблем, оскільки Основи законодавства України про охорону здоров'я у статті 354 надають загальний перелік засад надання паліативної допомоги, яка включає комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів, а також надання психосоціальної та моральної підтримки членам їхніх сімей. Проте сьогодні в Україні відсутня нормативно-правова база, яка б містила протоколи, інструкції, положення щодо якісного функціонування системи паліативної допомоги.

По-друге, з урахуванням аналізу проблематики евтаназії в зарубіжних країнах слід сказати, що система паліативної допомоги за кордоном якісно

налагоджена. Однак, незважаючи на це, евтаназія все ж легалізована. У голландських і бельгійських ЗМІ впровадження закону, який дозволяє евтаназію, представлено як ознаку прогресу та цивілізації. Проте, на нашу думку,

суспільство повинно бути високо-моральним та демократичним, щоб, дозволивши евтаназію на законодавчому рівні, втручатися у сфери людської свободи та невід'ємного права на життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Мяловицька Н.А. Евтаназія – право на життя / Н.А. Мяловицька, Д.І. Голопапа // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО. – 2013. – Випуск 23. – Частина I. – Том 1. – С. 122–124.
3. Чорнобровий М.П. Евтаназія: філософсько-правовий підхід / М.П. Чорнобровий, Р.О. Стефанчук, С.В. Лозінська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.univ.km.ua/visnyk/693.pdf.
4. Kornas-Biela D. Aborcja i eutanazja – dramat współczesnej cywilizacji / D. Kornas-Biela / Eutanazja a opieka paliatywna. Aspekty etyczne, religijne, psychologiczne i prawne ; red. A. Biela i in., KUL i AM. – Lublin 1996.
5. Вацьук К. Евтаназія і “wspomagane samobójstwo” w prawie porównawczym / К. Вацьук // Prawo i Medycyna. – 1999. – № 4.
6. Романовський Г.Б. Евтаназія: аналіз історії / Г.Б. Романовський // Медичне право. – 2007. – № 3 (19). – С. 108–122.
7. Ворона В.А. Право на евтаназію як складова права людини на життя / В.А. Ворона // Право України. – 2010. – № 5. – С. 199–205.
8. Місюра Л. Легалізація евтаназії: за чи проти / Л. Місюра, М. Лисенков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4. – С. 98–104. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaru_2016_4_17.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 26
11. Базюк К. Евтаназія і «самогубство за допомогою»: порівняльна практика / К. Базюк // Право і медицина. – 1999. – № 4 – С. 22–31.
12. Эвтаназия в Швейцарии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jerele.com.ua/ru/health/96818>.
13. Рішення європейського суду з прав людини Справа «Прітті проти Сполученого Королівства», Страсбург, 29 квітня 2002. – С. 1–3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210.
14. Німецькі портрети: Роберт Кох [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dw.com/uk/німецькі-портрети.../a-4043463.
15. Подборка решений комитета по правам человека в соответствии с факультативным протоколом. Семьдесят пятая – восемьдесят четвертая сессии (июль 2002 года – июль 2005 года). ООН, Нью-Йорк и Женева, 2007. – Том 8. – 632 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Publications/SelDecVol8_ru.pdf.
16. Дело «Хаас (Haas) против Швейцарии» // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. Специальный выпуск – № 4/2012. – С. 11.
17. Belgia: Eutanazja dzieci zalegalizowana [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wprost.pl/438315/Belgia-Eutanazja-dzieci-zalegalizowana>.

18. Чернишов Ю.А. Правове регулювання евтаназії в зарубіжних країнах / Ю.А. Чернишов // Закон і право. – 2008. – С. 48–52.

19. Андрієвська Т.І. Морально-етична, віросповідна та правова проблема «права на смерть» / Т.І. Андрієвська // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції (19–20 квітня 1997 р.) ; Львів. – С. 101–118.